

Відгук

офіційного опонента – д-ра філол. н., проф. І.А. Бехти – на дисертацію О.О. Пономаренко “ **Мовленнєві акти погрози в сучасному англомовному діалогічному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект** ” [Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2019. – 243 с.], подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Дисертацію О.О. Пономаренко присвячено дослідженню мовленнєвих актів погрози (*дали наше* – МАП) в сучасному англомовному діалогічному розмовному дискурсі, представлених у масиві фактів із 625 дискурсних фрагментів зі сценаріїв сучасних англомовних художніх фільмів і серіалів. Теоретико-методологічним підґрунтям праці О.О. Пономаренко стали новочасні здобутки вчених Харківської лінгвістичної школи германістики, штудерно задіяні у побудову власних наукових положень, котрі панорамно віддзеркалюють філологічні пошуки і прагмалінгвістичні вподобання наукового керівника д.фн. проф. Л.Р. Безуглої, витоки яких сягають української школи прагмалінгвістики Г.Г. Почепцова.

Актуальність дослідження визначено за відповідністю загальному спрямуванню сучасної лінгвістики в антропоцентричну орбіту мови й мовлення, що відображено у панівній когнітивно-дискурсній парадигмі, зокрема в дискурсній прагматиці. Прагма-дискурсний підхід¹ уможливорює для О.О. Пономаренко розгляд МАП як “гібридного” іллокутивного типу, і як МА, втягнутого у дискурсну взаємодію співбесідників. Доботно виконаний рецензований доробок засвідчив встановлення лінгвопрагматичних ознак реалізації мовленнєвих актів погрози в англомовному діалогічному дискурсі (с.20).

Об’єктом дослідження є мовленнєві акти погрози, які реалізуються в сучасному англомовному діалогічному дискурсі через вербальні й невербальні засоби. Предмет дослідження становлять когнітивні, лінгвопрагматичні та прагмадискурсні характеристики реалізації мовленнєвих актів погрози в сучасному англомовному діалогічному дискурсі (с.20).

Мета дослідження полягає у фіксації когнітивних, лінгвопрагматичних та прагмадискурсних властивостей мовленнєвих актів погрози, зреалізованих в сучасному англомовному діалогічному дискурсі. Наукова новизна дисертації полягає у розпрацюванні методики дослідження її об’єкта в сучасному англомовному діалогічному дискурсі і декретуванні його когнітивних, лінгвопрагматичних та прагмадискурсних ознак на тлі обґрунтованого гібридного іллокутивного статусу МАП і з’ясуванні його типів за критерієм засобів вираження в сучасному англомовному діалогічному дискурсі (с.23).

¹Interdisciplinary Studies in Pragmatics, Culture and Society// Alessandro Capone. Jacob L. Mey. N.Y. Springer International Publishing, 2016. 980 p.

Теоретична значущість дисертаційної праці визначаємо науковим внеском у розвиток когнітивно-дискурсної парадигми лінгвістики, зокрема у прагмалінгвістику, дискурсологію, соціолінгвістику та лінгвоконфліктологію². Отримані здобутки сприятимуть поглибленню теорії мовленнєвих актів (і.е. обґрунтуванню гібридного іллокутивного статусу МАП у сучасному англomовному діалогічному дискурсі), теорії імплікатур (вивченню особливостей реалізації імпліцитного МАП), теорії дискурсних стратегій та теорії невербальної комунікації (і.е. з'ясуванню супутньої ролі невербальних засобів у реалізації МАП у дискурсі).

Практичну цінність отриманих результатів та висновків дисертації зумовлено можливістю їхнього застосування у викладанні розмаїтих курсів з теоретичної граматики англійської мови (розділ “Прагматика речення”); спецкурсів із прагмалінгвістики, прагматичного синтаксису, соціолінгвістики, дискурсології та лінгвоконфліктології, а також у наукових розвідках студентів і аспірантів.

Структуру роботи складають вступ, три розділи з висновками до них, загальні висновки, бібліографія (350 наукових і 18 лексикографічних джерел), список джерел ілюстративного матеріалу (8 позицій) і додатки (8 діаграми і 2 таблиці). Загальний обсяг – 246 сторінок, обсяг основного тексту – 182 сторінки.

У першому розділі “*Теоретико-методологічні засади дослідження погрози в англomовному розмовному діалогічному дискурсі*” (с.28-95) дисертантка надала аналітичні огляди релевантних теоретичних проблем, схарактеризувала об’єкт дослідження, уточнила інструментарій і термінологічний апарат. Саме тут О.О. Пономаренко розглянула когнітивні та комунікативні аспекти МАП³, обґрунтувала його гібридну природу, розкрила гіпо-гіперонімічні зв’язки погрози й шантажу, і завершально описала методику дослідження МАП в сучасному англomовному діалогічному дискурсі. Узагальнюючи теоретико-критичні спостереження, дисертантка збагнула дискурс як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка є сукупністю процесу й результату, що включає мовний й позамовний виміри (с.43).

Як результат когнітивно-дискурсних і прагматичних пошуків сутності ключового поняття праці, відбитого у МА, на думку О.О. Пономаренко, ПОГРОЗА є ядром подієвого концепту комунікативної поведінки, представленого як акціональний фрейм, зреалізований у мовленні за сценарієм. Його наслідком є реалізація МАП з двома іллокутивними силами (комісивною і директивною). Тут а) *обґрунтовано і фахово* розкрито акціональний фрейм подієвого концепту ПОГРОЗА і його складники, які вказують на те, що: Комунікант 1 (Адресант) (у вербально/невербальний спосіб) погрожує → Комуніканту (Адресату), і б) *змодельовано* п’яти етапний когнітивний сценарій реалізації МАП. Інновативним

² Intercultural Pragmatics// Istvan Kecskes. Oxford: OUP, 2014. 288 p.

³ Speech Acts in Argumentative Discussions. A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed towards Solving Conflicts of Opinion //Frans H. van Eemeren Rob Grootendorst.. Dordrecht [etc.]: Faris Publications, 1982. 111 p.; Default Semantics. Foundations of a Compositional Theory of Acts of Communication// K. M. Jaszczolt. Oxford: OUP, 2005. 300p.; Explorations in Pragmatics Linguistic, Cognitive and Intercultural Aspects //edited by Istvan Kecskes Laurence R. Horn. Berlin /New York: Mouton de Gruyter, 2007. 354p.

моментом цього розділу є виділення О.О. Пономаренко МА шантажу як підтипу МАП, що зумовлено модифікацією підготовчої і препозиційної умов. Але, досадно, що у практичній частині його розгляд залишився поза увагою. Прикінцеву частину цього розділу довершує методична процедура дослідження МАП, котра логічно сформована у чотири етапи: 1) опрацювання теоретичних джерел, встановлення теоретико-методологічного підґрунтя та формулювання його гіпотези; 2) збір мовного матеріалу та визначення меж дискурсних фрагментів, які демонструють реалізацію МА погрози; 3) верифікація робочої гіпотези; 4) кількісні підрахунки.

Другий розділ “*Засоби вираження мовленнєвого акту погрози в сучасному англomовному розмовному діалогічному дискурсі*” (с.96-133), вельми куди за інші розділи на розлогіший виклад науково релевантної інформації, задекларованої у його назві, утім виглядає прикладово доказовим і переконливо довершеним. Він присвячений опису встановлених типів МАП за критерієм способу вираження в сучасному англomовному діалогічному дискурсі: експліцитних, імпліцитних і комбінованих. Внаслідок ретельно проведеного лінгвістичного аналізу прикладової бази матеріалу праці (case studies), яка виглядає reader friendly в англomовному діалогічному дискурсі дисертантка вирізняла сім типів наукового пояснення МАП як гібридного МА, чільним з яких є комбінований тип. Тут заслуговує на поштивість спостереження О.О. Пономаренко про те, що МАП, яким властиві емотивне нервові збудження і сильне хвилювання, демонструють більшу наповненість невербальними складниками. Невербальне вираження погрози (кінесичне (відповідні жести та міміка), проксемічне (наближення мовця до адресата), просодичне (підвищення або пониження тону, специфічні інтонація та ритм). Такі погрози кваліфіковано не як мовленнєві, а невербальні акти (синхронізовані з МА⁴). Активна участь дисертантки в лінгвістичному коментуванні прикладової бази праці засвідчує її якісний філологічний бекграунд.

У третьому розділі “*Інтераційні властивості мовленнєвого акту погрози у сучасному англomовному розмовному діалогічному дискурсі*” (с.134-199) О.О. Пономаренко експлікує перлокутивні ознаки МАП, роль соціального статусу мовця в його реалізації, витлумачує вербальні й невербальні реакції на МАП, а також стратегічні риси реалізації МАП в сучасному англomовному діалогічному дискурсі.

Дисертантка переконливо доводить у цьому розділі, що англomовний діалогічний дискурс вирізняє позитивний і негативний перлокутивний ефект МАП. На думку авторкині, негативний перлокутивний ефект погрози виявляється у невдатливості перлокутивного акту, тобто коли мовець не досягає перлокутивної мети. А відтак за спостереженнями авторки над проаналізованим матеріалом з’ясувалося, що третина перлокутивних актів погрози є невдалими. Заслугою цієї

⁴ The SAGE Handbook of Nonverbal Communication// Valerie Manusov, Miles L. Patterson. SAGE, 2006 - Language Arts & Disciplines, 2006. 587 p.; Jeremiah's and Ezekiel's Sign-Acts: Rhetorical Nonverbal Communication// Kelvin G. Friebel A&C Black, 1999. 535 p. → Nonverbal act – ‘sign-act’ is applied to all the nonverbal behaviors (i.e. bodily movements, gestures and paralanguage) whose primary purpose was communicative and interactive.

частини праці є те, що дисертантка логічно розмірковує про ймовірні причини таких невдач і на лінгвопрагматичній основі сумлінно подає їх у науковій розвідці.

Висновком цього розділу є твердження про те, що із помічених дисертанткою комунікативних стратегій у дисертаційному аналізі прикладової бази дискурсних фрагментів кількісну перевагу демонструє стратегія вербального насилля як спроба мовленнєвого впливу на адресата. Довершують дисертаційну розвідку роздуми дисертантки, викладені в загальних висновках про перспективи подальших наукових звитяг на ґрунті прагматискурсних студій МА сьогодення.

Водночас у дисертаційній праці мають місце також окремі полемічні нюанси, викладені нижче у формі опонентських міркувань:

1) Погроза (менасив за Г.Г. Почепцовим⁵) належить до іллокутивних типів, які не виразити перформативно. А це у прагматиці є “іллокутивним самогубством” (Vendler 1976)⁶. Утім, реалізуючи МАП, мовець може задіяти інші перформативні вирази як от: “Я обіцяю”, “Я попереджую”. Їх можна уявити і в респонсивних дискурсних ходах, про що свідчить досліджуваний матеріал (приклади 6, 73). Але у праці не систематизовано ознак вживання перформативних виразів у МАП і реакції на них. А це дозволило б з’ясувати їхню специфіку при погрозі й можливості непрямого вираження погрози завдяки перформативним виразам.

2) У пункті 1.4.1 зазначено, що першим дослідником погрози з позицій теорії мовленнєвих актів у вітчизняній лінгвістиці був Г.Г. Почепцов, котрий увів у науковий ужиток термін “менасив” (с. 69). Утім надалі О.О. Пономаренко уникає цього терміну⁷, хоча його використання було б логічним з огляду на інші вживані латинські терміни (квеситив, директив, експресив). У праці не подибуємо пояснення, чому авторка відмовилася від цього терміну.

3) Мовленнєвий акт погрози науково пояснено на сторінках дисертації через його експліцитне, імпліцитне й імплікативне вираження у світлі теорії комунікативних імплікатур. Котрий з двох останніх атрибутів у характеристичній МАП в англomовному розмовному діалогічному дискурсі є домінуючим при встановленні 4 стратегій і 8 тактик, вжитих при реалізації висловлення погрози і яким чином вони розрізненні в метамові дисертаційного опису?

4) Загальним висновком до дисертації про МАП подається твердження про “перевагу вживання стратегії вербального насилля, як спроби мовленнєвого впливу на свідомість адресата, яка виражається експліцитним директивом” (с.198) в сучасному англomовному розмовному діалогічному дискурсі. Але матеріальна прикладова база, за нашими спостереженнями, радше сформована ‘криміногенним’ видом англomовного діалогічного дискурсу, що мало ймовірно буде домінуючо-характерологічною стратегією для інших різновидових ланок англomовного дискурсу. Утім це лише роздуми після прочитаного.

⁵ Шевченко И. С. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике. Винница, Нова Книга, 2013. 560 р.

⁶ Zeno Vendler. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1967. 202 р.

⁷ Див. також. Быстров В.В. Функционально-семантический анализ менасивных диалогических реплик. Тверь, 2001.

Дисертаційна праця О. О. Пономаренко, оформлення якої відповідає чинним вимогам, є завершеним самостійним дослідженням, яке подає детальний аналіз матеріалу, наочно демонструє хороші дослідницькі задатки авторки. Структура і зміст дисертації логічна і відображають заявлені авторкою завдання. Інтегрованість теоретичного та емпіричного аналізу, залучення великого кола експертних думок роблять висновки до кожного розділу і до праці загалом доказовими і переконливими. Водночас праця перспективно вписується в інші сфери лінгвістичних студій, зокрема, при вивченні когнітивно-прагматичних ознак різножанрових текстів різних функційних стилів у сув'язі з їхньою комунікативною структурацією, можливостями широкого залучення її теоретичних здобутків і методики аналізу в науковій та навчальній філологічній діяльності.

Автореферат адекватно відбиває букву і дух дисертації та є за своїм змістом ідентичним основним положенням дисертації, а публікації (17 позицій) з широкою географією апробації повністю висвітлюють її зміст.

Спираючись на позитивні висновки, і на підставі докладного ознайомлення з дисертацією, авторефератом та основними публікаціями, вважаю за доцільне підсумувати свій відгук висновком про відповідність дисертації вимогам п. 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою КМУ від 24 липня 2013 р., № 567, зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 656 від 24 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р., а її авторка **Пономаренко Олена Олександрівна** заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук,
професор кафедри англійської філології
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Підпис д. філол. н., проф. Івана Антоновича БЕХТИ засвідчую:

Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка

О.С. Грабовецька

*Відгук одержано 20.01.2020р.
Вчений секретар спецради Мр. Т.Т. Морозова*